८. सङ्गच्छध्वम्

तृतीयः भागः

पठन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

एकदा एकस्मिन् प्रजावासे सर्वाणि गृहाणि भस्मीभूतानि तां दुर्घटनामधिकृत्य प्रमुखाः नेतारः दुःखं प्रकटितवन्तः। स्थानिकप्रजासमितिः एका कर्मकराणां कृते नूतनगृहनिर्माणसाहाय्यार्थं समीपवर्तिनाम् धनिकानाम् आपणिकानां समीपं गत्वा धनयाचनं करोति । समितेः सदस्यानां दृष्टिः धनिषु एव वर्तते । तस्मिन् समये मार्गपार्श्वस्थः कश्चन कर्मकरः तान् आहूय सहस्ररूप्यकाणि दानरूपेण दत्तवान् । सदस्याः साश्चर्यं दृष्ट्वा तं प्रशंसितवन्तः। तदारभ्य दानविषये तेषां दृष्टिः परिवर्तिता।

प्रश्नाः ?

1. समितिः जनेभ्यः किमर्थं धनं स्वीकरोति ?
2. दानविषये सदस्यानां दृष्टिः प्रथमं कथमासीत् ?
3. अनन्तरं सा दृष्टिः कथं परिवर्तिता ?
4. कर्मकरस्य दानेन भवान् किम् अवगतवान् ?
5. भवन्तोऽपि एतादृशकार्यं कर्तुं समर्थाः भवन्ति चेत् तत् कथं कुर्वन्तीति वदन्तु ?

एवं विविधदुर्घटनासु प्राकृतिकविपदां कारणेन पीडितानां जनानां कश्चन युवकसमूहः कीदृशं साहाय्यं कृतवानिति ज्ञास्यामः।

उद्देश्यम्

★ सत्कार्यकरणे प्रेरणादानम् ।

★ सत्कार्यैः प्राप्तायाः अनुभूतेः अभिव्यक्तिसामर्थ्यस्य विकासः।

★ सामाजिकदुर्घटनाविषये जागरूकतायाः सम्पादनम् ।

छात्रेभ्यः सूचनाः

१. पाठं पठन्तु । पदकोशं दृष्ट्वा पदानाम् अर्थान् जानन्तु ।
२. सन्दर्भोचितान् अर्थान् ज्ञात्वा चित्राणाम् आधारेण पाठस्य भावम् अवगच्छन्तु ।
३. अनधिगतविषयान् उद्दिश्य आदौ समूहे चर्चां कुर्वन्तु । अनन्तरम् अध्यापकेन सह चर्चां कृत्वा अवगाहनम् अभिवर्धयन्तु ।

© SCERT not to be republished

सायं चतुर्वादनम् । तत् 'कृषि' नामककलाशालायाः कलाप्राङ्गणम् । सर्वैः कलाशालाच्छात्रैः आसन्दाः पूर्णा आसन् । वेदिकायां उपरि प्राचार्यः अध्यापकाश्च आसीनाः। तदा कलाशालायाः विद्यार्थिनेता मधुकरः ध्वनिग्राहकं स्वीकृत्य वाचनमारब्धवान् ।

मधुकरः - प्राचार्येभ्यः सर्वेभ्यः आचार्यवर्येभ्यः, मित्रेभ्यश्च नमस्काराः। दिनत्रयात्पूर्वं महती वृष्टिः आसीदिति भवन्तः जानन्ति एव तया वृष्ट्या महान् जलप्रलयः सम्भूत इति । अनेन जलप्रलयेण विविधप्रान्तेषु, पल्लीषु जनजीवनं स्थगितम् । क्षुत्पिपासाभ्यां जनाः पीडिताः आसन् ।

तस्मिन्नवसरे जलदिग्बन्धने स्थितः 'राजन्नगूडेम्' नाम ग्रामः। तद्ग्रामीणेभ्यः आहारादिकल्पनाय अस्माकं छात्राः तत्र गत्वा अद्य पुनरागताः । तेषामनुभवान् इदानीं श्रृणुमः। तस्मिन् समूहे ये ये सन्ति तेषां नामानि पठामि । अशोकः, बदरीनाथः, अर्जुनः, देवराजः, मोहनकृष्णः, चन्दना, तुलसी, नागवल्ली - एतान् अहं वेदिकां प्रति सादरम् आह्वयामि । प्रथमं मोहनकृष्णं प्रार्थये यत् स्वकीयानुभवं प्रकटयतु इति ।

मोहनकृष्णः - सर्वेभ्यः मित्रेभ्यः अभिनन्दनानि । भवन्तः सर्वेऽपि अस्मिन् सेवाकार्ये भागस्वामिन एव। भवद्भिः सर्वैः यद्दत्तं तद्धनम् आहत्य पञ्चाशत् सहस्ररूप्यकाणि अभवन् । तावता धनेन वयं तद्ग्रामवासिनां कृते आहारपदार्थान्, पाकपात्राणि कानिचन अन्यवस्तूनि वितीर्णवन्तः। अस्मभ्यं मार्गदर्शनाय अस्माभिस्साकम् आगतेभ्यः सामाजिकविषयाचार्येभ्यः आञ्जनेयमहोदयेभ्यः धन्यवादः।

एकः छात्रः - भवन्तः तावत्पर्यन्तं कथं गतवन्तः? किं कृतवन्तः? इति कृपया विशदयतु । वयं श्रोतुमिच्छामः।

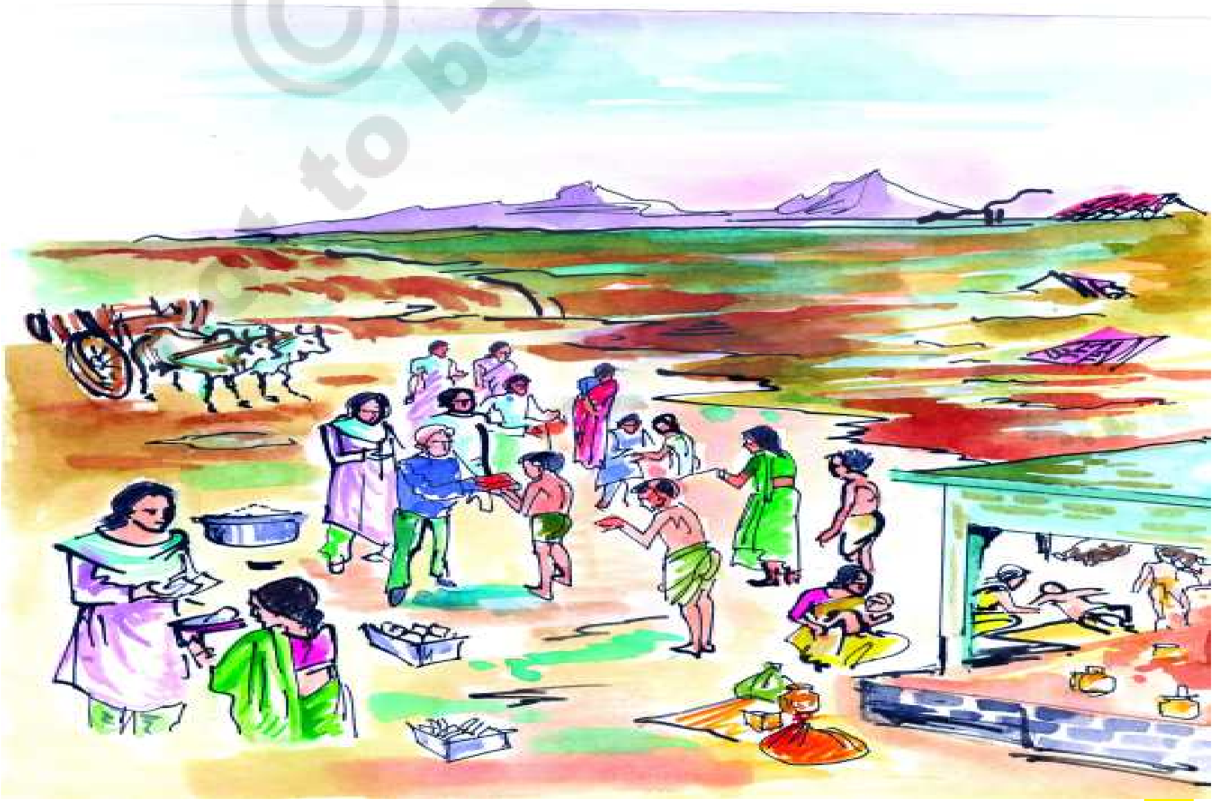

© SCERT not to be republished

अर्जुनः - वयमितः प्रस्थाय यथाकथञ्चित् मध्याह्ने मण्डलकेन्द्रं प्राप्तवन्तः। तत्र वणिग्जनाः धान्यानि तथा इतरपदार्थान् नित्योपयोगवस्तूनि च सर्वाणि मूल्याधिक्येन विक्रीणन्ति । तदा आचार्यः मण्डलकार्यालयं गत्वा तत्र सर्वकारसम्बन्धिनः अधिकारिणः साहय्येन न्यूनातिन्यूनमूल्येन वस्तूनि, पदार्थान् क्रीतवन्तः।

सहस्रकिलोमितितण्डुलानि (विंशतिकिलोमितपोटालिकारूपेण), तिंत्रिणी, लवणं तथा मरीचचूर्णपोटलिकाः, दशाढकद्विदलगोण्यः, अर्धकिलोमिततैलपोटलिकाः (कुटुम्बस्य) प्रत्येकस्मै गृहाय अपेक्षितानि पचनपात्राणि वयं क्रीतवन्तः।

एतानि वस्तूनि, पदार्थान् नेतुं भारवाहनस्यापेक्षया कृषिवाहनमुत्तममिति विचिन्त्य द्वे कृषिवाहने भाटकाय स्वीकृत्य, पदार्थान् तत्र प्रपूर्य तेषामुपरि उपविश्य वयं प्रस्थितवन्तः। ततः विंशतिकिलोमीटर् दूरे ग्रामः अस्ति । वाहने मन्दं गच्छतः।

नागवल्ली - समाजशास्त्राचार्यः गमनसमये प्राकृतिकविपदः कथं सम्भवन्ति ? तेषु सहजाः मानवकल्पिताः काः इति, सम्भवनात्पूर्वमेव ताः कथमूहितुं शक्येरन् ? ताभ्यः जातानां प्रभूतहानीनां निवारणप्रयत्नान् च मालाग्रथनमिव सविवरणम् अवोचन् । तान् विषयान् श्रुण्वन्तः एव अगच्छाम ।

चन्दना - मह्यमपि किञ्चित् कथयितुम् अवकाशं ददातु । कृषियाने उपवेशनस्य अनभ्यासवशात् गर्तपूर्णमार्गेण गमनेन अस्माभिः महान् क्लेशः अनुभूतः।

देवराजः - तत्र ग्रामस्थाः सर्वे अस्मान् दृष्ट्वा बहुसन्तोषम् अन्वभवन् । ग्रामे सर्वत्र पङ्कः एव । कानिचन गृहाणि जलपूर्णानि । अधिकाधिकपल्लीयाः सकुटुम्बं ग्रामविद्यालये स्थितवन्तः। विद्युत् नासीत्। तेषां शयनार्थम् आस्तरणान्यपि नासन् ।

कृष्णमोहनः - तत्र आहत्य पञ्चाशत् कुटुम्बाः आसन् । प्रत्येकं कुटुम्बस्य 20 किलोमिततण्डुलभोणी, किलोद्वयमित आढकीद्विदलानि, तत्प्रमाणानुगुणम् अन्यपदार्थान् वितीर्णवन्तः। तेषां पचनार्थं काष्ठानि सन्ति । किन्तु सार्द्रं धूमं व्यापयन्ति । अन्तिमे अतिप्रयत्नेन ते ग्रामीणाः पाकं कृत्वा भोजनमकुर्वन् ।

तदा तेषां नयनयोः महान्तं सन्तोषं वयम् अपश्याम । अस्माकं योजनाबद्धं कार्यं सफलमिति वयं भावितवन्तः। वयमपि तैस्सह तदेव भोजनम् अकरवाम । क्षुधा अधिकेतिकारणतः तदेव भोजनम् अमृतायमानम् आसीत् ।

तुलसी - अत्रान्तरे अन्यबृन्दः समागच्छत् । स बृन्दः आच्छादकानि, आस्तरणानि नूतनवस्त्राणि च आनयत् । तत्र केचन मण्डलतः आगतवन्तः पदविरतवैद्याः दृष्टाः। ते प्रातः एव आगत्य व्याधीनां सङ्क्रमणात्पूर्वमेव तन्निवारणकार्ये संलग्नाः अभवन् । ते आवश्यकानि औषधानि ग्रामीणेभ्यः व्यतरन् । तादृशे वयस्यपि तेषां सङ्कल्पः समाजहितकाङ्क्षा बलवती अस्तीति अहं विस्मयं प्राप्तवती । तेषां प्रयत्नस्य कार्यस्य अपेक्षया अस्माकं कार्यमल्पमिति वयं ज्ञातवन्तः। एवम् अस्माकम् अनुभूतयः सन्तीति सा समापितवती ।

“सङ्गच्छध्वं संवदध्वं सं वो मनांसि जानताम्”

(सर्वे छात्राः सहर्षं करतालैः तान् प्रशंसन्ति)

© SCERT not to be republished

एतानि कुर्वन्तु

I. भावावगाहनम् - प्रतिस्पन्दनम्

अ. अधः दत्तानां प्रश्नानां समाधानानि विचिन्त्य वदन्तु ।

१. छात्रबृन्देन कृतं कार्यमुद्दिश्य भवान् किं वदति ?

२. जलप्रलयसमयेषु प्रायः सर्वकारपक्षतः सहायता भवति परं प्रजानां पक्षतः साहाय्यम् आवश्यकं वा इति सकारणं वदन्तु ?

३. जलप्रलयानां सम्भवनात्पूर्वमेव कर्तव्याः रक्षणोपायाः के ?

४. प्रकृतिवैपरीत्यानि कथं सम्भवन्ति ? तानि वदन्तु ?

आ. अधः दत्तानि पदानि पठन्तु । तानि पदानि पाठे अन्विष्य अनुच्छेदस्य सङ्ख्यां लिखन्तु ।

१. ध्वनिग्राहकम्	६. क्षुत्पिपासाभ्याम्
२. जलदिग्बन्धेन	७. भागस्वामिनः
३. पाकपात्राणि	८. कृषिवाहने
४. गर्तपूर्णमार्गेण	९. सकुटुम्बम्
५. अमृतायमानम्	१०. बलवती

इ. बृन्दे ग्रामवासिनां कृते कानि वस्तूनि दत्तानीति पाठे अन्विष्य लिखन्तु ।

ई. अधः पाठे विद्यमानानां छात्राणां नामानि सन्ति । ते स्वीयानुभवे कीदृशविषयान् उक्तवन्तः इति लिखन्तु ।

क्र.स	छात्रस्य नाम	कम् अंशमुद्दिश्य अनुभवकथनम्
1.	अर्जुनः	ग्रामं कथं गतवन्तः इति ।
2.	नागवल्ली	
3.	चन्दना	
4.	देवराजः	
5.	कृष्णमोहनः	

© SCERT not to be republished

उ. पाठं पठित्वा अधः दत्तानां प्रश्नानां समाधानानि लिखन्तु ।

१. 'राजन्नगूडेम्' पर्यन्तं छात्राः कथं गतवन्तः ? विशदयन्तु ?

२. जनेभ्यः दातुं छात्रैः कानि कानि वस्तूनि स्वीकृतानि ?

३. आञ्जनेयमहोदयेन कीदृशविषयाः सूचिताः ?

४. मार्गः कथमस्ति ?

५. जलावृतः ग्रामः कथमस्ति ?

II. भावव्यक्तीकरणम् - सर्जनात्मकता

अ. अधः दत्तानां प्रश्नानां लघुसमाधानानि स्वीयवाक्यैः लिखन्तु ।

१. महावृष्टेः पतनात् पूर्वमेव अस्माभिः ग्रामे / नगरे कीदृशविषये श्रद्धा दातव्या ? कथम् ?

२. भवतः पार्श्वस्थः ग्रामः जले निमग्नः जातः। भवान् तदा कीदृशं साहाय्यं करोति ?

३. विपदां सम्भवनानन्तरं कीदृशस्थितिः भवति ?

४. सामाजिकसेवाकार्यक्रमः इत्यस्य कः अर्थः ?

५. जलदिग्बन्धः, जलप्रलयः इत्यादिसन्दर्भेषु के के रोगाः भवन्ति ? के न सम्भवन्ति ?

६. उपद्रवसम्भवनात्पूर्वमेव जनेषु कीदृशं जागरणम् आवश्यकम् ?

आ. अधः दत्तयोः प्रश्नयोः समाधाने निबन्धरूपेण लिखन्तु ।

१. पाठे वर्णिता विपद् इव विपद् तव जनपदे कुत्रचित् जाता इति चिन्तयित्वा तदा भवतः साहाय्यकार्यप्रणाली प्रणालिका कथं भवतीति लिखन्तु ।

२. जलप्रलयसन्दर्भे, उपद्रवसन्दर्भे क्रियमाणान् सामाजिककार्यक्रमान् उद्दिश्य विशदयन्तु।

इ. सर्जनात्मकतया समाधानानि लिखन्तु ।

१. उपद्रवपीडितेभ्यः जनेभ्यः धनधान्यादिवस्तुसामाग्रीणां सङ्ग्रहणं वर्णयन्तः करपत्रमेकं रचयन्तु ।

२. अधः दत्तम् अनुच्छेदं संस्कृतभाषया अनुवदन्तु ।

జీవనంలో ధనానికి అధిక ప్రాధాన్యం ఉంది. ధనం ద్వారా జీవనాన్ని నిర్వహించడం జరుగుతుంది. ధనం లేకుండా మనం ఆహారాన్ని కూడా పొందలేము. ఒకవేళ మనం లోభంతో అధిక ధనాన్ని పొందాలని అనుకున్నట్లైతే దుఃఖమునే పొందగలము.

© SCERT not to be republished

ई. प्रशंसात्मकतया प्रतिस्पन्दनं कुर्वन्तु ।

भवतां पाठशालायाम् एतादृशकर्यक्रमेषु भागं स्वीकृतवन्तः चेत् तान् अधिकृत्य वदन्तु।

III. भाषांशाः

१. पदजालाभिवृद्धिः

अ. अधः दत्तं वाक्यं पठित्वा दत्तानां पदानाम् आधारेण भार्गवः तत्र किं दृष्टवान् इति स्वीयवाक्यैः लिखन्तु ।

भार्गवः स्वमित्रैः सहायकबृन्दस्य वसतिम् उपागच्छत् ।

१. लघुनौकाः २. आहारपटोलिकाः ३. समाचारकेन्द्रम् ४. हेलीपाड्

आ. जलदिग्बन्धने तरणाय आवश्यकानि सहायकवस्तूनि लिखन्तु ।

उदा - शुष्कानि काष्ठानि

इ. अधः पदानि सन्ति । तत्सम्बद्धपदानि लिखन्तु ।

१. ग्रामः २. आहारवस्तूनि ३. सेवादलम् ४. जलम्

२. व्याकरणांशाः

अ. अधः दत्तानि वाक्यानि पठन्तु । रेखाङ्कितपदानि अवगच्छन्तु ।

१. **बुद्धिमान्** एव सर्वत्र पूज्यते ।

२. **भक्तिमती** माला पूजां करोति ।

३. **श्रद्धावान्** लभते ज्ञानम् ।

४. **गुणवती** श्यामला सर्वैः आदरणीया ।

५. **गुणवत्** मित्रम् आश्रयताम् ।

१) १,२ पदयोः समानस्वरवर्णाः के ?

२) तयोः पदयोः मूलशब्दौ कौ ?

३) मूलशब्दस्य मान् / मती इति योगे कः अर्थः भवति ?

४) ३,४,५ पदानां समानस्वरवर्णाः के ?

५) तेषां पदानां मूलशब्दाः के ?

६) मूलशब्दस्य वान् / वती / वत् इति योगे कः अर्थः भवति ?

© SCERT not to be republished

आ. अधः लिखितानि वाक्यानि पठन्तु।

१. **नीतिमान्** जनः सुष्ठु कार्याणि आचरति ।

२. **भक्तिमान्** प्रह्लादः हिरण्यकशिपोः पुत्रः।

३. **शक्तिमान्** आञ्जनेयः वारिधिं लङ्घयामास ।

४. **धृतिमान्** कीर्तिमान् श्रीरामः पितृवाक्यपालनम् अकरोत् ।

५. **धनवान्** श्रीनरसिंहाचार्यः विदेशं गच्छति ।

६. **गुणवती** उमा मातरं नमस्करोति ।

७. **क्षमावती** धरित्री सदा वन्दनीया ।

८. **युक्तिमत्** ज्ञानं सर्वत्र उपयुक्तं भवति ।

- अत्र स्थूलाक्षराणि **मतुप् प्रत्ययान्तानि ।** मतुप् प्रत्ययः सञ्ज्ञाशब्दैः सह प्रयुज्यते । मतुप् प्रत्यये मत् अवशिष्यते -

यथा - **बुद्धि + मतुप् - बुद्धिमत् - बुद्धिमान् ।**

अयं प्रत्ययः युक्तः / अस्य / अस्ति / अस्मिन् / अस्ति वा इत्यर्थे प्रथमान्तपदे प्रयुज्यते ।

मतुप् प्रत्ययेन युक्तः शब्दः विशेषणं भवति । अतः त्रिषु लिङ्गेषु भवति ।

यवादिवर्जितात् मवर्णान्तात् अवर्णान्तात् प्रातिपदिकात् परस्य, मकारात्मिका अकारात्मिका च या उपधा ततः परस्य, झयन्तात् परस्य मतोः मस्य स्थाने वः स्यात् ।

सूत्रम् - मादुपधायाश्च मतोर्वोऽयवादिभ्यः

इ. मतुप् प्रत्ययान्तरूपाणि उपयुज्य रिक्तस्थानानि पूरयन्तु ।

१. .... हि आशा । (बल+मतुप्)

२. .... मनुष्यः किं कर्तुं न समर्थः ? (शक्ति+मतुप्)

३. सर्वथा .... सुखी भवति । (त्याग+मतुप्)

४. यूथपः .... आसीत् । (ज्ञान+मतुप्)

५. तस्य कलत्रम् .... अस्ति । (विद्या+मतुप्)

परियोजनाकार्यम्

1. ‘‘उपद्रवाणां निवारणोपायाः’’ इत्यंशम् अधिकृत्य पत्रिकासु, अन्तर्जाले, अन्विष्य स्फोरकपत्रमेकं रचयन्तु ।

(अथवा)

2. सेवासमितिभिः उपद्रवपीडितजनेभ्यः क्रियमाणानां विविधसेवाकार्याणां चित्राणि सङ्गृह्य कक्ष्यायां प्रदर्शयन्तु ।